

УДК 82-1:17+111.852

Ю. С. Соколовська
Івано-Франківськ

**ЕТИЧНО-ЕСТЕТИЧНА СТРУКТУРА ПОЕТИЧНОГО СВІТУ
ІРЕН РОЗДОБУДЬКО
(на матеріалі поетичної збірки «Ангели на проводах»)**

Розглянуто морально-етичні та естетичні орієнтири поетичного світу Ірен Роздобудько, проаналізовано його художні й стилістичні особливості, зосереджено увагу на основних лейтмотивах та мовленнєвій організації поетичних текстів авторки.

Ключові слова: поезія, мотив, мовленнєва організація, етика, естетика, символ, Ірен Роздобудько.

Рассмотрены морально-этические и эстетические ориентиры поэтического мира Ирен Роздобудько, проанализированы его художественные и стилистические особенности,

© Ю. С. Соколовська, 2014

внимание сосредоточено на основных лейтмотивах и речевой организации поэтических текстов автора.

Ключевые слова: поэзия, мотив, речевая организация, этика, эстетика, символ, Ирен Роздобудько.

In the article is considered ethical and aesthetic references of the poetic world of Irene Rozdobudko on the basis of anthology "Angels on wires", is analysed its artistic and stylistic features, is concentrated attention on basic leit-motifs and speech organization of poetic texts of author, what rich on personifications, bright metaphors and comparisons, many-sided rhythm melodics, that is characterized polymetre and polystanza verses and partial absence of punctuation marks, what stipulate for certain emotionally-expressive role of anthology. It is well-proven that the poetry of Irene Rozdobudko is characterized by ramified system of features among that: symbolizing, metaphORIZING, psychology, philosophy, individualism, experiments with the poem's form, stylistic complication and others. Among basic motives, what put in base of anthology "Angels on wires", are marked the following: appeal to religion, motive of retreat, love and role of word in life of society. In reference to symbolic color theory, presents in a lyric poetry of Irene Rozdobudko, was retraced, that a major place in poetic texts of author occupy the white and black colors, however important sense for creation of bright characters and passing of the internal state of lyric heroine a poetess gives to the light shades of colors: gold, silver, blue and others.

Keywords: poetry, motive, speech organization, ethics, aesthetics, character, Irene Rozdobudko.

Поетія 90-х років ХХ століття – цікава й неординарна сторінка в історії української літератури. Це поезія, яка шляхом тотальної «переоцінки цінностей», розхитування, дестабілізації, руйнування звичного світобачення, усталених художніх, моральних, етичних та власне естетичних традицій була спрямована на внутрішні «еманації» власного Я. Адже потрапляючи опосередковано під вплив соціальних умов життя, поезія 90-х реагує на реальну дійсність через суб'єктивні рефлексії, через власні внутрішні чинники та процеси. «Ірраціональність, медитативність, ілюзорність цієї поезії, її самодостатність формує поліваріантність, пластичність, мінливість художнього світобачення, співпрацюючи з читачем на всіх комунікативних рівнях» [9]. Однією з поетів-дев'ятдесятників є Ірен Роздобудько, яка, заманіфестувавши себе передусім як цікавий прозаїк, в українську літературу входила як російськомовна поетеса (в її активі дві збірки – «Штрих на черной клеенке» (1989) та «Ангелы на проводах» (1994)). В одному з інтерв'ю авторка зазначає: «Вірші для мене – це святе... Пишу те, що чую, я проти конструювання... Вірш – це музика, яку потрібно чути, і мені ця музика краще чулася на російській мові» [7]. Тож, актуальність обраної теми визначається передусім відсутністю критичних розвідок щодо поетичної творчості Ірен Роздобудько як представника генерації 90-х. Адже дослідження особливостей збірки «Ангели на проводах» на символічному, мотивному рівнях та на рівні її мовленнєвої організації є суттєвим і необхідним для аналізу специфіки поетичної творчості Ірен Роздобудько, оскільки таким чином складається цілісне враження про творчу індивідуальність авторки. Це й визначило мету студії: на основі вивчення специфіки поетичної збірки Ірен Роздобудько «Ангели на проводах» з'ясувати її основні лейтмотиви, окреслити

символічність поезій, художні та стильові особливості й поетичний інструментарій загалом.

Поезія Ірен Роздобудько характеризується розгалуженою системою ознак, серед яких символізація, метафоризація, психологізм, філософічність, індивідуалізм, експерименти з формою твору, стильова ускладненість тощо. Серед основних мотивів, закладених в основу збірки «Ангели на проводах», відзначаються наступні: апелювання до релігії, мотив самотності, кохання та роль слова в житті суспільства. Вищезгадані ознаки та мотиви аналізованої збірки й вивчатимуться докладніше в даній статті. Ще з дохристиянських часів стародавні язичницькі уявлення наших предків були пов'язані з культом космогонічних (астральних) предметів і явищ – землі, сонця, місяця, зірок, неба, тобто природи в усіх її виявах. До найпоширеніших космогонічних образів-символів, які використовує Ірен Роздобудько у своїй збірці, належать небо, зорі та місяць (останній є домінантним образом всієї збірки «Ангели на проводах»). Вони «виступають у ролі певних ментальних кодів, які акумулюють історичний досвід народу, забезпечуючи його збереження та передавання наступним поколінням» [5, с. 10], а також «своїм концептуальним змістом відбивають різноманітні сторони буття, особливості бачення дійсності, образного осмислення картини світу» [5, с. 8]:

В водопад нырнет луна	получив во всем сполна
как серебряная нерпа	облаками выйдем в небо

(*«Столько раз венчала ночь»*)

Названі образи-символи, оформлені в яскраво промовляючі метафори та порівняння, поглиблюють психологічний малюнок, надають йому художньої цілісності, повноти, вираження внутрішнього змісту через його зовнішній вияв: «и смотрела луна немигающим медленным оком» (Фантазия), «лунный свет на ладони, протянутой к небу, лежит», «лунный свет проплывает меж пальцев» («След луны»), «с шипением гаснет заря, как огненной стали шлея...» («Путь кометы»), «и две звезды над пропастью стояли как будто два светящихся креста...» («Есть черное вишневое вино») тощо. Дослідник В. Жайворонок зазначає: «Незбагненність породжувала міфічну свідомість, а міф – слово, оскільки людська природа є такою, що осмислення довіклля і себе самого постає у слові, у взаємозв'язках слів між собою, тобто у зв'язному об'єктивованому мовленні – зовнішньо-фізичному або внутрішньо-психічному» [2, с. 32]. Вчений підкреслює, що людина зводила руки до неба, бо там були незвідані нею світила – місяць, сонце, зорі, які притягували і насторожували водночас, бо визначали плин людського життя.

Значної уваги Ірен Роздобудько у своїй поетичній творчості надає і першостихії світобудови – вогню. Як зазначив Ю. Ковалів, на міфологічному рівні вогонь «має амбівалентне значення – символ нищення і символ пурифікаційний» [10]. Звідси випливає і найважливіша функція вогню – сила очищення. У поезіях Ірен Роздобудько образ вогню насичений метафоричністю і виступає не лише в іменниковому еквіваленті, але й у дієслівних, прикметникових та дієприкметникових формах: «с шипением

гаснет заря, как огненной стали шлея», «испепеленная грудь», «и что с того что все уже горит и обдирает горло горький спирт», «оставались Слова над огнем дотлевала одежда», «стоят огни нездешних миражей», «однажды вихватит тебя как из огня» тощо. «Вогонь демонструє сліпу беззахисність людини та оточуючих її речей, він постійно є учасником процесу їх трансформації, «перебудови» реальності» [10]. Тож перед поетичним поглядом Ірен Роздобудько образ вогню відкривав вільну можливість висвітлювати як зовнішній, так і внутрішній простір природи та людини.

Одним із домінантних мотивів у ліриці Ірен Роздобудько є мотив кохання, що асоціюється з образом ночі. Поетеса навіть створює поезію-триптих: «Ночь первая», «Ночь вторая», «Ночь третья», в яких ніч ототожнюється з коханим ліричної героїні:

Ты – ночь без дыхания.	Ночь – отравленная стихами.
Ночь – черного вина.	Ночь – без – дна...

(«Ночь вторая»)

Кохання, відображене у збірці Ірен Роздобудько «Ангели на проводах», можна характеризувати в різних іпостасях: це і кохання-розлука (Ты – «ночь нерасставания, но – расстоянья... ночь от радости до вокзала, за которым опять тоска...»), кохання-мовчання («Ты – ночь молчанья», «Или просто – молчи. Или молча лети над снегами, что сошли от свечи до свечи... помолчим...»), кохання-вдячність, яке сприймається як порятунок чи навіть сенс життя, виступає основою світової гармонії, здатне подарувати звичайній людині надлюдську силу і мудрість («как пригвожденная ценю надземный ход твоих стихий за материнский поцелуй за бесприютность за стихи..., за дар – дарить за смелость – брать не попирая естества»), взаємне кохання («И белизна холодного рассвета не растопила склеившихся губ»), втрачене кохання («Он в воду смотрит... воду пьет... Он воду – гладит... он целует свою ладонь (пустую)... Позже – в лед глядится, будто видит в нем другую...»), кохання-пристрасть, яке Ірен Роздобудько усвідомлює як головний закон природи, і тому є не тільки нормою поведінки, а й однією з небагатьох справжніх людських цінностей. Воно увиразнюється за допомогою яскравої алітерації:

Мы растворялись в их живых телах, Цветные интегралы... бризгы звезд...
 теряли руки... кожей песка все дребезги разбитых в детстве ваз...
 дышали... восходили на кругах, окаменевшие осколки слез
 что, как от камня, расходились от зрачка... все резче разбегались от глаз –
 закрытых...

(«Поиски подтекста»)

У вірші «Поиски подтекста» чітко простежується ще одна ознака поетичної творчості Ірен Роздобудько – єднання з природою, що слугує вираженню різноманітних психологічних станів, ототожнення з нею, тобто органічна єдність внутрішнього й зовнішнього. Ліричні герої поезії немовби ототожнюються із саламандрами, що в'ються біля їх ніг і, віддавшись повністю своєму кохання, «народжують золотий перламутр»:

Стояло море в медленном рассвете,	передвиженный над густой водой
а там, где замыкалось зарей,	мы не могли...

скользили саламандры... Не заметить

Як бачимо, природа відображає внутрішній стан ліричних героїв, вона не існує окремо, навпаки, природа є віддзеркаленням їх пристрасних взаємних почуттів. Лірична героїня любовної лірики Ірен Роздобудько – не феміністка кінця ХХ століття. Вона немовби з минулого сторіччя. До коханого вона звертається на Ви, що є свідченням того, що любов для авторки – явище духовно піднесене. Це не старомодність, а глибоке розуміння святості почуття:

Ты – ночь дождя и отчаяния...
Ночь – на «Вы».

Думки Ірен Роздобудько про святість кохання продовжують ліричні та душевні сентенції щодо глибинної сутності самої любові, які синтезуються у своєрідний «секрет» людства:

«Я тебя люблю» – значит, сказать: «Ты не умрешь».
«Я тебя люблю» – это значит, сказать: «Я пойду с тобой».

(«Воронка»)

Отже, незважаючи на домінування у творчості поетів-дев'ятдесятників мотиву трагічного чи бутафорного кохання, можна сказати, що у художньому світі Ірен Роздобудько кохання – справжнє, пристрасне, піднесене, таке, що наповнює життя людини і втримує її в цьому житті, врівноважуючи собою несправедливість та жорстокість світу.

Звернення до релігії в художній творчості вже давно визначає напрямок і характер духовно-моральних шукань як окремої особистості, так і цілого народу. Тому показовим є апелювання Ірен Роздобудько саме до релігійної тематики, як однієї з основних тем лірики 90-х. Такі твори поетеси прикметні наполегливим пошуком ліричною героїнею Бога та втрачених моральних цінностей через панування в суспільстві людського безвір'я й меланхолійної безнадії:

Было же Царство Божье	крошечной провинциальной
Внутри – пахло рекой –	речушкой заростей камышом...
	Кто разрушил его?

(«Воронка»)

І тут лірична героїня сама дає відповідь:

О никто! Эта всегда	делается	Иногда это даже
собственными руками.		Весело...

Дослідниця Ю. Логвиненко зазначає, що звернення у поетичній тканині до релігійної тематики трактують «не як вічну застиглу символічну модель людського буття, а як спосіб динамічного світобачення, що містить у собі традиційні біблійні уявлення про світ, моральність, людське буття» [5, с. 8]. Співзвучною до вищезгаданої тези дослідниці є й назва збірки Ірен Роздобудько «Ангели на проводах», якою авторка відображає філософські пошуки, осмислює грані людської екзистенції, підкреслює деградацію моральних життєвих цінностей, втраченість духовності та жорстокість суспільства. Яскравим лейтмотивом збірки «Ангели на проводах», емоційною константою її ліричної героїні виступає самотність, яка характеризує відчуття покинутості ліричної героїні, розпачу, розчарування, розгубленості та створює

символами духовності, а також закликає кожного берегти пісню від духовної черствості, піклуватися про неї, щоб людська душа була «медом та молоком»:

ее поднебесье – для плота твоего – плыви!
ее поднебенье для плода твоего – корми!
ее нимбы – насмешка торговца медью – сорви.

Окрім того, надаючи слову та пісні особливого значення, Ірен Роздобудько зазначає, що пісня не має ні стін, ані даху, ще раз підкреслюючи пісенну безмірність та всюдисущність:

Дом не имеет стен	ибо – бездонен
Ибо – безграничен	Дом ее не имеет углов
Дом не имеет крыши	ибо – безмерен

(«Песнь 4»)

Поряд з образом пісні авторка вживає ще один образ – символ українського народу – образ хліба, символ духовного єднання, який через святе слово і серце прийшов до людської душі і наділив людину духовною силою та життєвою мудрістю:

Дели только хлеб	ибо все остальное
и ничего кроме хлеба	уже разделено между вами

(«Песнь 4»)

Образ хліба, який практично проходить через усю поетичну творчість Ірен Роздобудько, перегукується з Біблією й постає своєрідним символом людського життя (в поезіях «Песнь 1», «Песнь 4», «И глупость схем и сухость схим» декілька разів ужито мотив «делить хлеб», «нарезать хлеб», «приносит хлеб») та символом людської долі. Як свідомий громадянин з активною громадською позицією Ірен Роздобудько у поезії «Пісня 3» звертається до трагічної сторінки в історії українського народу – епохи Розстріляного Відродження і присвячує її жертвам соловецьких таборів, зокрема письменнику та громадському діячу Григорію Епіку, який із заслання посилав своєму малолітньому сину іграшки, виготовлені власними руками, не відаючи, чи дійдуть вони до нього. Зображує Ірен Роздобудько ліричного героя з чистою безгрішною душею, про що свідчить його «біла сорочка»:

Дерево отворяется	Уже не видно плеч
Ты сидишь за длинным столом	исчезают глаза –
В белой сорочке	табуны деревянных лошадок
И выстругиваешь деревянных лошадок	плывут по рекам.
Для сына	

Проблемі ролі слова та митця в житті суспільстві присвячені й поезії «След луны», «Ночь абсурда» та «Путь на гору», символічну назву якої можна ототожнювати зі шляхом до вершин мистецтва. Блудниця, змальована в поезії, асоціюється з митцем, що гордо і саможертвовно служить Слову, яке непідвласне навіть смерті, та несе свій хрест на гору. Митець мусить знати, що ноша ця незмірно важка. Тому, взявши на себе тягар творця, неси свій хрест до кінця, не розмінюйся на спокуси та стоїчно долай незгоди:

Только блудница	по своему и чужому проклятью
В изорванном платье	неблагодарной
Мимо охраны бредет за ТОБОЮ,	ступая ступнею...

Щодо символічної кольористики, присутньої в ліриці Ірен Роздобудько, то найважливіше місце в її поетичних текстах посідають білий та чорний кольори: чорне вишневе вино, чорне місто, чорний хліб, чорно від крові, білі квіти, біла сорочка, білизна холодного світанку, біле пір'я. Чорний колір підкреслює песимістичну емоційну тональність віршів, внутрішній стан ліричної героїні – її сум, відчай, самотність та гіркоту від розлуки з коханою людиною, а білий колір у метафоричному контексті потрактовується як мудрість і чистота. Негативних конотацій набуває в кольоровій символіці Ірен Роздобудько і сірий колір, хоча частотність його використання нижча, ніж чорного та білого (скажімо, сірі соловецькі скали). Важливого значення для створення яскравих образів і передачі внутрішнього стану ліричної героїні поетеса надає й світлим відтінкам кольорів: медовий, золотистий, семантичне співвідношення якого «з сонцем, теплом, світлом стало одним з визначальних символічних образів національної мови, власне асоціативною нормою мовомислення українців» [1, с. 200]: золотистий перламутр, золота голова ангела, осіння ніч, медова рута; срібний: срібні крила, срібна нерпа; голубий: невинно-голуба зоря тощо.

Багатоплановою є й мовленнєва організація аналізованої збірки. Перше, що впадає в очі, це персоніфікований погляд на світ природи, що було характерним для природи художньої естетики поетів 90-х рр. ХХ ст. Персоніфікації «столько раз венчала ночь лунным льном медовой руты», «ночь втекла в рассвет», «в водопад нырнет луна как серебряная нерпа», «лунный свет проплывает меж пальцев и не оставляет ожога» відіграють функцію психологізації світу речей, який оточує ліричного героя і, як зазначає Ю. Логвиненко, розкривають ті його грані, що непомітні, невидимі буденному зору, надають художньому образу стереоскопічності, часово-просторової об'ємності» [6, с. 63]. Окрім персоніфікованих образів природи, у ліриці Ірен Роздобудько простежуються й персоніфіковані образи речей. Так, наприклад, пісню авторка зображує як живу істоту, з людським організмом, жити в грудях якої «тривожно: как внутри рождественского колокола который раскачивается над головой глухового звонаря». Даною персоніфікацією Ірен Роздобудько надає пісні своєїрідної святості та піднесеності, поетеса закликає цінувати її та берегти як власне людське життя:

Впусти ее в дом и дай ей корни
живые как ток
сильные как молодой бамбук
что прорастает в тело за одну ночь.

Лірика Ірен Роздобудько багата не лише на персоніфікації, але й на яскраві метафори та порівняння: «ночь была осенней и ослепшей», «судьба слепа, но чувствует след, как старый дог», «стоят огни нездешних миражей», «ты – ночь молчанья, ночь – дождя и отчаяния, ночь – голосов и крильев, ночь – сквозняка», стояло море в медленном рассвете», «белизна холодного рассвета», «перламутр рождали золотой», «ночь наполненная светом», две звезды над пропастью стояли как будто два светящихся креста»; оксюмори

«жаркий оползнь ледника», «дрожь мертвой стали и живая дрожь», фонові засоби (асонанси звуків «я», «о», «алітерації звуків «ж», «з», «с»)), стилістичні фігури (обрамлення, еліпсис, повтори, риторичні фігури), що виконують певну текстоорганізуючу та гармонізуючу функцію, суть якої полягає в забезпеченні текстової цілісності, експресивній насиченості й відіграють принципово важливу роль на всіх рівнях індивідуального стилю Ірен Роздобудько – функціональному, емотивному, потенційному (що веде у підтекст), композиційному та сюжетотворчому. Що ж до ритмомелодики поезій Ірен Роздобудько, то вона відзначаються насамперед поліритмічністю, авторка використовує різноманітні строфічні форми та полістрофічні композиції, що забезпечують напружену інтонацію віршів.

До найчастіше вживаних віршових розмірів відносяться ямб з пірихієм, амфібрахій з анапестом, з трибрахієм, анапесто-ямбічний метр, рідше чистий анапест, римування переважно перехресне та паралельне, зрідка кільцеве. Розмір вірша зумовлює строфу. Так, ямбові та пірихію відповідають, як правило, катрени, п'ятивірші, рідше астрофічні поезії (вірші «Есть черное вишневое вино», «Эта формула простая: «Надо жить», «И глупость схем и сухость схим», «Поиски подтекста», «Ночь абсурда»), трьохстопний розмір характерний як для строфічних, так і для римованих та неримованих астрофічних творів («Путь кометы», «Ты во мне плакал еще до рожденья» – строфічні поезії; «Фантазия», «Сто лет...», «След луны» та інші – римовані астрофічні вірші; «Воронка», «Песнь 1», «Песнь 2», «Песнь 3», «Песнь 4 – неримовані астрофічні поезії). Також Ірен Роздобудько звертається й до найпростішої строфи – двовірша, іноді й без рими, що здебільшого завершує полістрофічний вірш. У такому випадку він виконує функцію поетично-філософського узагальнення, виступає конденсатором головної думки всієї поезії. Вони наявні у віршах «Песнь 3», «Приходи – с другими губами» «Ночь первая», «Столько раз венчала ночь» тощо.

Лірика Ірен Роздобудько відзначається й частковою відсутністю розділових знаків, що зумовлює певну емоційно-експресивну роль, забезпечує інтонаційну своєрідність, створює висхідну інтонацію мовленнєвого потоку задля передачі філософського змісту віршів і опису власного міфосвіту авторки. Отже, художній світ поезії Ірен Роздобудько містить морально-етичні та естетичні орієнтири, які через сферу поетичного живопису, емоційність і наближення до світу природи, витончену чуттєвість, світ любовних почувань та переживання української історії засвідчили стильову єдність і художню продуктивність поетичного письма поетеси. Ірен Роздобудько творить багатий за змістом і контекстуально глибокий інтелектуальний текст. Її віршам властивий психологізм, філософічність: авторка прагне осмислити й донести до читача невмирущі скарби людського духу. Символізація та індивідуалізм є шляхом рецепції Ірен Роздобудько традицій і водночас наявністю індивідуальних новаторських рис поетеси. Її лірика – це своєрідний міфосвіт, який у глибині свого поетичного розмірковування й почування, виявляється у всеохопній інтенсивній асоціативності, яскравій метафоризації, насиченому

експресивному забарвленню і, спрямований на осягнення глибин людської екзистенції, говорить про високорозвиненість та високоінтелектуальність поетеси.

Бібліографічні посилання

1. Єщенко Т. Синестезія як феномен психолінгвістики та культурології / Т. Єщенко, Н. Дмитрієва // Донецький вісник наукового товариства ім. Шевченка. – 2007. – Т. 16. – С. 194–207.
2. Івасюта М. Образно-символічні параметри космогонічних понять у творах письменників Буковини кінця XIX – початку XX ст. / М. Івасюта // Наукові праці ЧДУ. Серія «Філологія. Мовознавство». Том. 98. – 2009. – Випуск 85. – С. 31–34.
3. Лебединцева Н. Агресія як символ супротиву : психологічний вимір поезії 90-х / Н. Лебединцева // Українська мова й література в середніх школах. – 2002. – № 3. – С. 96–100.
4. Лебединцева Н. Поезія 90-х: новий рівень самоусвідомлення / Н. Лебединцева // Слово і час. – 2000. – № 10. – С. 41–45.
5. Логвиненко Ю. Молода поезія 90-х років XX століття: проблеми художнього світобачення: автореф. дис. канд. філос. наук: 10.01.01 / Ю. Логвиненко. – Харків: нац. ун-т ім. В. Каразіна. – Х. – 2008. – 21 с.
6. Логвиненко Ю. Функції прийому персоніфікації у творчості ранніх дев'ятдесятників / Ю. Логвиненко // Літературознавство. – 2011. – № 3. – С. 62–65.
7. Роздобудько Ірен: «Своїх читачів я потроху привчаю до української мови» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://h.ua/story/39958/>
8. Михайляк У. Онтологічний вимір слова у творчості Лесі Українки / У. Михайляк // Вісник Львів. ун-ту. Серія філос. – 2009. – Вип. 12. – С. 163–169.
9. Модерна поезія 90-х як новий шлях розвитку української літератури: лекція 6-7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/190/30.pdf>
10. Солярні образи-символи у поезії В. Вітмена та Б.-І. Антонича [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=5665&chapter=1>

Надійшла до редколегії 26 лютого 2014 р.